

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

NGUYỄN THỊ HƯƠNG TÌNH

VĂN HOÁ ỨNG XỬ CỦA NGƯỜI VIỆT
QUA MỐI TÌNH TÀI TỬ GIAI NHÂN TRONG
TRUYỆN NÔM BÁC HỌC

LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ, VĂN HỌC VÀ VĂN HOÁ VIỆT NAM

THÁI NGUYÊN, NĂM 2020

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

NGUYỄN THỊ HƯƠNG TÌNH

**VĂN HOÁ ỨNG XỬ CỦA NGƯỜI VIỆT
QUA MỐI TÌNH TÀI TỬ GIAI NHÂN TRONG
TRUYỆN NÔM BÁC HỌC**

Ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 8.22.01.21

**LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ, VĂN HỌC VÀ VĂN HOÁ VIỆT NAM**

Người hướng dẫn khoa học: TS. NGÔ THỊ THANH NGA

THÁI NGUYÊN, NĂM 2020

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan luận văn “*Văn hóa ứng xử của người Việt qua mối tình tài tử giai nhân trong truyện Nôm bác học*” là công trình nghiên cứu của tôi dưới sự hướng dẫn trực tiếp của TS. Ngô Thị Thanh Nga. Các số liệu, kết quả được trình bày trong luận văn là trung thực và chưa từng công bố trong các công trình khác. Mọi tham khảo trong luận văn đều được ghi trong mục tham khảo với tên tác giả, tên công trình và thời gian rõ ràng. Nếu không đúng như đã nêu trên, tôi xin hoàn toàn chịu trách nhiệm về đề tài của mình.

Tác giả Luận văn

Nguyễn Thị Hương Tình

LỜI CẢM ƠN

Sau quá trình học tập và nghiên cứu tại Trường Đại học Sư phạm - Đại học Thái Nguyên, dưới sự tận tình giúp đỡ, chỉ bảo, dạy dỗ của các thầy cô, đến nay tôi đã hoàn thành chương trình khóa học Thạc sĩ chuyên ngành Văn học Việt Nam và hoàn thành luận văn: "*Văn hóa ứng xử của người Việt qua mối tình tài tử giai nhân trong truyện Nôm bác học*".

Để hoàn thành luận văn thạc sĩ này, tôi xin trân trọng cảm ơn Ban giám hiệu, Khoa Sau đại học, Khoa Ngữ văn, Trường Đại học Sư phạm - Đại học Thái Nguyên cùng các Thầy, Cô giáo đã trực tiếp giảng dạy và giúp đỡ trong suốt quá trình học tập tại trường.

Đặc biệt, tác giả luận văn xin được bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới giảng viên hướng dẫn: TS. Ngô Thị Thanh Nga, người cô luôn tận tình hướng dẫn, chỉ bảo trong suốt thời gian tôi nghiên cứu và hoàn thành luận văn!

Cuối cùng, xin gửi lời cảm ơn đến gia đình, người thân, bạn bè và đồng nghiệp đã giúp đỡ, động viên tôi hoàn thành luận văn này.

Tác giả Luận văn

Nguyễn Thị Hương Tình

MỤC LỤC

LỜI CAM ĐOAN	i
LỜI CẢM ƠN.....	ii
MỤC LỤC	iii
MỞ ĐẦU	1
1. Lý do chọn đề tài	1
2. Lịch sử vấn đề.....	2
3. Mục đích nghiên cứu	4
4. Nhiệm vụ nghiên cứu	5
5. Đối tượng, phạm vi nghiên cứu.....	5
6. Phương pháp nghiên cứu	6
7. Đóng góp của luận văn	6
8. Cấu trúc luận văn.....	6
Chương 1. MỘT SỐ VẤN ĐỀ CHUNG CÓ LIÊN QUAN ĐẾN ĐỀ TÀI	8
1.1. Khái niệm văn hóa, văn hóa ứng xử.....	8
1.1.1. Khái niệm văn hoá.....	8
1.1.2. Khái niệm văn hoá ứng xử	9
1.2. Văn hoá ứng xử của người Việt.....	11
1.2.1. Văn hoá ứng xử của người Việt trong gia đình.....	11
1.2.2. Văn hoá ứng xử của người Việt ngoài xã hội.....	14
1.2.3. Văn hoá ứng xử của người Việt trong tình yêu	14
1.3. Một số vấn đề về truyện Nôm	18
1.3.1. Khái niệm.....	18
1.3.2. Phân loại truyện Nôm.....	19
1.4. Tóm tắt về tác giả, tác phẩm Truyện Hoa tiên, Truyện Kiều, Sơ kính tân trang, Phan Trần.....	20
1.4.1. Nguyễn Huy Tụ và Truyện Hoa tiên	20
1.4.2. Nguyễn Du và tác phẩm Truyện Kiều.....	24
1.4.3. Phạm Thái và tác phẩm “Sơ kính tân trang”	28
1.4.4. Truyện “Phan Trần”.....	32

Chương 2. NỘI DUNG VĂN HOÁ ỨNG XỬ CỦA NGƯỜI VIỆT QUA MỐI TÌNH TÀI TỬ GIAI NHÂN TRONG TRUYỆN NÔM BÁC HỌC	35
2.1. Mãnh liệt, tha thiết trong tình yêu, lên án sự trá trở, bội bạc	35
2.2. Chủ động trong tình yêu, đi theo tiếng gọi của trái tim, đấu tranh để bảo vệ tình yêu và hạnh phúc	44
2.3. Hi sinh, vị tha trong tình yêu	55
2.4. Nghĩa tình, thủy chung, sắt son	60
Tiểu kết Chương 2	72
Chương 3. NGHỆ THUẬT THỂ HIỆN VĂN HOÁ ỨNG XỬ CỦA NGƯỜI VIỆT QU A MỐI TÌNH TÀI TỬ GIAI NHÂN TRONG TRUYỆN NÔM BÁC HỌC	73
3.1. Bố cục, tình tiết và nhân vật	73
3.1.1. Bố cục	73
3.1.2. Tình tiết.....	80
3.1.3. Nhân vật.....	82
3.2. Thể thơ, ngôn ngữ và nghệ thuật tả cảnh.	86
3.2.1. Thể thơ, ngôn ngữ.....	86
3.2.2. Nghệ thuật tả cảnh	89
Tiểu kết Chương 3	95
KẾT LUẬN	96
TÀI LIỆU THAM KHẢO	99
PHỤ LỤC	

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

1.1. Trong những năm gần đây, vấn đề văn hoá, bảo tồn và phát huy giá trị văn hoá dân tộc... ngày càng nhận được sự quan tâm của xã hội. Văn hóa của bất kì dân tộc nào trong quá trình hình thành và phát triển đều tồn tại hai cơ chế: thứ nhất là sự phát triển nội sinh của chính nền văn hóa dân tộc đó, là sự chọn lọc, duy trì, phát triển và lưu truyền những giá trị văn hóa đích thực qua các thời kì khác nhau của lịch sử. Cơ chế thứ hai liên quan tới quá trình giao lưu giữa văn hóa bản địa với văn hóa khu vực và thế giới. Vì vậy, muốn duy trì và phát triển nền văn hóa của mình, mỗi dân tộc, bên cạnh sự hội nhập văn hóa phải có được ý thức giữ gìn, phát huy những truyền thống tốt đẹp chứa đựng bản sắc văn hóa của dân tộc mình. Đó là những giá trị văn hóa quý báu, là tinh hoa văn hóa của một dân tộc được lựa chọn, bảo tồn, duy trì và phát triển qua các thời kì lịch sử, giúp chúng ta phân định rõ cái riêng, cái độc đáo của một nền văn hóa.

1.2. Văn hoá ứng xử - một biểu hiện rất đáng quan tâm của văn hóa - một đề tài muôn thuở của phép đối nhân xử thế của con người trong mọi thời đại, mọi quốc gia, mọi dân tộc. Nó thể hiện trực tiếp thái độ của con người trong các mối quan hệ, với những vấn đề lớn như: giữa người với người, giữa cá nhân với gia đình, xã hội, với tự nhiên... đồng thời thể hiện mức độ học vấn và nhận thức của cá nhân, suy rộng ra là của cả một cộng đồng dân tộc. Văn hóa ứng xử ở mỗi cộng đồng, mỗi tộc người lại có những yếu tố đồng nhất và khác biệt. Thông qua cách ứng xử một cộng đồng, một dân tộc người ta có thể biết được lịch sử và văn hoá dân tộc đó. Người Việt Nam ta có truyền thống ứng xử tình nghĩa. Truyền thống này đã kết tinh thành một giá trị độc đáo của văn hóa dân tộc - văn hóa nghĩa tình. “*Tình sâu nghĩa nặng*”, “*trọn tình vẹn nghĩa*” đã trở thành một trong những phẩm giá nhân văn cao quý nhất. Văn hoá ứng xử của người Việt từ ngàn xưa, được kết tinh, bộc lộ không chỉ trong đời sống hàng ngày mà còn được đúc rút thành những triết lý sống trong ca dao, tục ngữ hay thuần nhâm trong các tác phẩm văn học.

1.3. Mỗi tác phẩm văn học đều mang trong nó tính văn hóa đặc trưng của dân tộc, đất nước nơi tác phẩm được sinh ra. Tính văn hóa được biểu hiện qua đề tài, chủ đề, cảm hứng, thẩm mỹ, cách nói, cách diễn đạt, cách xây dựng, khái quát hình tượng văn học... Tìm hiểu các tác phẩm văn học trung đại, trong đó có truyện Nôm ta thấy được biểu hiện của truyền thống văn hoá ứng xử của con người Việt Nam trong các mối quan hệ với tự nhiên, với con người và xã hội. Yếu tố văn hoá đã trở thành bầu khí quyển bao bọc cả nội dung và hình thức, góp phần quan trọng tạo nên sự thành công cho tác phẩm.

Từ trước tới nay, truyện thơ Nôm đã trở thành đối tượng quan tâm tìm hiểu của rất nhiều nhà nghiên cứu, phê bình văn học nhưng chủ yếu mới chỉ là những nghiên cứu trên phương diện đặc trưng thể loại, tiếp cận từ góc độ văn hoá nói chung chứ chưa có một công trình nghiên cứu nào về *“Văn hoá ứng xử của người Việt qua mối tình tài tử giai nhân trong truyện Nôm bác học”*. Vì vậy, chúng tôi lựa chọn đề tài với hi vọng góp tiếng nói nhỏ bé của mình để khẳng định đầy đủ, sâu sắc hơn những vẻ đẹp và giá trị trong văn hoá ứng xử của người Việt biểu hiện trong các tác phẩm truyện Nôm tiêu biểu.

2. Lịch sử vấn đề

“Văn hoá”, “văn hoá và văn học” là vấn đề không mới. Đã có nhiều công trình nghiên cứu tìm hiểu về những vấn đề này, tuy nhiên lại có ít công trình nghiên cứu chuyên sâu về sự biểu hiện của văn hoá, ứng xử văn hoá trong các tác phẩm văn học cụ thể.

Năm 1938 cuốn *“Việt Nam văn hóa sử cương”* của Đào Duy Anh được Quan Hải Tùng Thư ấn hành là công trình đầu tiên nghiên cứu về lĩnh vực văn hoá. Từ đó đến nay đã có rất nhiều công trình nghiên cứu, bài viết về văn hoá các vùng miền, văn hoá các dân tộc của các tác giả nổi tiếng như: Trần Quốc Vượng, Phan Ngọc, Trần Ngọc Thêm... Có thể kể đến: *Văn hóa dân gian Việt Nam trong bối cảnh văn hóa Đông Nam Á* (Đình Gia Khánh), *Khái niệm và quan niệm về văn hóa* (Đỗ Văn Khang), *Tìm về bản sắc văn hóa Việt Nam* (Trần Ngọc Thêm), *Văn hóa Việt Nam*

và cách tiếp cận mới (Phan Ngọc), *Mấy vấn đề văn hóa và phát triển Việt Nam hiện nay* (Vũ Khiêu và Phạm Xuân Nam), *Văn hóa và phát triển* (Trường Lưu), *Xây dựng nền văn hóa mới ở nước ta hiện nay* (Nguyễn Duy Quý và Đỗ Huy)... Trong cuốn *Tìm về bản sắc văn hóa Việt Nam*, Trần Ngọc Thêm cho rằng: “*Văn hóa là một hệ thống hữu cơ các giá trị vật chất và tinh thần do con người sáng tạo và tích lũy qua quá trình hoạt động thực tiễn, trong sự tương tác giữa con người với môi trường tự nhiên và xã hội của mình*” [56. tr25]. Phạm Minh Hạc nhận định: Nói đến văn hóa là phải nói đến con người, mà nói đến con người trước hết phải nói đến tình cảm, tư tưởng, tâm lí, tư duy, chính trị... Đó là cốt lõi của văn hóa. Lịch sử văn hóa là lịch sử con người và loài người. Con người tạo ra văn hóa và văn hóa làm cho con người trở thành người. Có thể thấy hầu hết các nhà nghiên cứu đều cho rằng: Văn hóa là tất cả những giá trị tinh thần và vật chất do con người sáng tạo ra trong tiến trình lịch sử.

Bên cạnh những công trình nghiên cứu nói chung về văn hoá, văn hoá các vùng miền, dân tộc, còn có các công trình nghiên cứu về văn hóa ứng xử của người Việt như: *Văn hóa giao tiếp* của Phạm Vũ Dũng (1996), *Văn hóa ứng xử các dân tộc Việt Nam* do Lê Như Hoa chủ biên (2002), *Nghệ thuật ứng xử của người Việt* của tác giả Phan Minh Thảo (2003), hay *Văn hóa ứng xử truyền thống của người Việt* của La Văn Quán (2007)... Tất cả các công trình nêu trên chủ yếu nghiên cứu các đặc trưng giao tiếp ứng xử trong môi trường gia đình, xã hội và ứng xử với tự nhiên của người Việt, ít có công trình nghiên cứu nào nghiên cứu chuyên sâu và thực sự đầy đủ về văn hóa ứng xử của người Việt qua văn học. Đáng chú ý, gần đây có đề tài luận văn: “*Văn hoá ứng xử của người Việt trong truyện thơ Nôm*” của tác giả Triệu Thuỳ Dương và “*Truyền thống văn hóa người Việt trong Truyện Kiều*” của tác giả Đặng Văn Kim. Ở công trình nghiên cứu, tác giả Triệu Thuỳ Dương đã khái quát văn hóa ứng xử của người Việt, bước đầu tìm hiểu ảnh hưởng của tư tưởng văn hóa ngoại sinh đến văn hóa bản địa, tìm hiểu và giới thiệu khái quát các nét văn hóa ứng xử của người Việt qua các truyện thơ Nôm theo các mối quan hệ chính của

con người: quan hệ với tự nhiên, quan hệ với xã hội và quan hệ với gia đình. Trong luận văn “*Truyền thống văn hóa người Việt trong Truyện Kiều*” tác giả Đặng Văn Kim đã có sự so sánh, đối chiếu khá tỉ mỉ giữa *Truyện Kiều* của Nguyễn Du với *Kim Vân Kiều truyện* của Thanh Tâm Tài Nhân. Qua đó, tác giả đã cố gắng chỉ ra những nét truyền thống của văn hóa Việt Nam, hệ thống lại những nét văn hóa có tính truyền thống của người Việt.

Về lĩnh vực nghiên cứu truyện thơ Nôm của người Việt, chúng tôi nhận thấy có khá nhiều công trình đi sâu nghiên cứu vấn đề này. Có những công trình nghiên cứu chung về truyện Nôm, có công trình khai thác phương diện nào đó của truyện Nôm dựa trên một tác phẩm cụ thể như: *Truyện Nôm bình dân của người Việt, lịch sử hình thành và bản chất thể loại* - luận án phó tiến sĩ khoa học Ngữ văn của tác giả Kiều Thu Hoạch, *Truyện Kiều và thể loại truyện Nôm* của tác giả Đặng Thanh Lê, *Ngôn ngữ nhân vật trong truyện Nôm* - luận án phó tiến sĩ của tác giả Đinh Thị Khang, *Ngôn ngữ nhân vật trong truyện thơ Nôm bác học* - luận án tiến sĩ Ngữ văn của tác giả Lê Thị Hồng Minh, *Hình tượng nhân vật phụ nữ trong truyện Nôm tài tử giai nhân* - luận án phó tiến sĩ khoa học Ngữ văn của tác giả Nguyễn Thị Chiến. Bên cạnh đó cũng có khá nhiều các bài viết liên quan đến truyện Nôm đăng trên Tạp chí Văn học, Văn hóa dân gian như: *Nhân vật phụ nữ qua một số truyện Nôm* của Đặng Thanh Lê, *Thi pháp truyện Nôm* của Kiều Thu Hoạch, *Thể tài tử giai nhân trong truyện thơ Nôm Việt Nam* của Trần Quang Huy, *Truyện Kiều và văn hóa nghĩa tình Việt Nam* của Lê Đình Kỳ. Trong các tác phẩm này, các tác giả chủ yếu đi sâu vào nghiên cứu khía cạnh thể loại, ngôn ngữ và nhân vật của loại hình truyện thơ Nôm người Việt, chưa có công trình nào đi sâu tìm hiểu, phân tích văn hoá ứng xử của người Việt qua mối tình tài tử giai nhân trong các truyện Nôm bác học. Vì vậy, trên cơ sở gợi ý và tiếp thu từ những công trình nghiên cứu và các bài viết kể trên, chúng tôi tìm thấy khoảng trống để tiếp cận và triển khai đề tài: “***Văn hoá ứng xử của người Việt qua mối tình tài tử giai nhân qua một số truyện Nôm tiêu biểu***”.

3. Mục đích nghiên cứu